

'Acâ'ibü'l-leâ'if (Sefernâme-i Çin, Hıfây-nâme) adıyla tanınmaktadır. Gıyâseddin'in raporu, Herat'tan Pekin'e kadar olan yolculuğunu ve Pekin'de gördüklerini anlattığı iki bölümden oluşmaktadır. Gıyâseddin'in eserinin Şeyhülislam Çelebizâde Âsım Efendi tarafından 1140 (1727-28) yılında yapılan tercümesini Ali Emîrî Efendi yayımlamıştır (İstanbul 1331). Bu eserle, Şâhruh döneminde Çin'den Herat'a elçi olarak gelen Ch'en Ch'eng'in elçilik raporu Gülçin Çandarlıoğlu tarafından değerlendirmeler ve notlarla birlikte neşredilmiştir (bk. bibl.). XVI. yüzyıl başlarında Çin'e giden Ali Ekber'in önce Yavuz Sultan Selim'e, ardından Kanûnî Sultan Süleyman'a sunduğu Hıfây-nâme adlı eserinde Gıyâseddin Nakkaş'ın yazdıklarından yararlandığı tahmin edilmektedir (DİA, XVII, 404-405). Zeki Velidi Togan'ın *Tarihte Usûl* (s. 246 vd.) adlı kitabında "Türk Tarihiyle İlgisi Olan Seyahat Kitapları" başlığı altında zikrettiği kaynakların bir kısmı elçilik raporlarıyla ilgili olup sefâretnâme türünde eserlerdir.

Fas Sa'dîler Sultanı Zeydân b. Ahmed el-Mansûr'un tercümanı Ahmed b. Kâsım el-Hacerî el-Endelûsî 1018-1020 (1609-1611) yılları arasında, Endülûs'ten çıkarılan Moriskolar'la ilgili olarak Fransa ve Hollanda'ya elçilik sıfatıyla seyahati esnasındaki izlenimlerini ve yaptığı dinî muhtevalı tartışmaları *Nâsirü'd-dîn 'ale'l-kavmi'l-kâfirîn*, Fas Alevî (Filâfî) Sultanı Mevlây İsmâ'il'in, 1102'de (1690-91) İspanyollar'a esir düşen müslümanların serbest bırakılması ve diğer bazı konular için İspanya Kralı II. Carlos'a elçi olarak gönderdiği Vezir Muhammed b. Abdülvehhâb el-Gassânî bu seyahat izlenimlerini *Rihletü'l-vezîr fi'ttikâki'l-esîr*, Fas Filâfî Sultanı III. Mevlây Muhammed'in 1766'da İspanya'ya elçi sıfatıyla yolladığı Ahmed b. Mehdî el-Gazâlî siyasî müzakere ve izlenimlerini *Netîcetü'l-ictihâd fi'l-mühâdene ve'l-cihâd* adıyla kaleme almıştır. Yine III. Mevlây Muhammed'in 1779'da İspanya Kralı III. Carlos'a aralarındaki antlaşmayı yenilemek ve müslüman esirleri kurtarmak için gönderdiği Vezir İbn Osman el-Miknâsî bu izlenimlerini *el-İksîr fi fekâki'l-esîr*, 1782'de Malta ve Napoli'ye müslüman esirleri kurtarmak için yaptığı elçilik izlenimlerini *el-Bedrû's-sâfir fi'ttikâki'l-üşârâ min yedi'l-'adüvvi'l-kâfir* ve 1785-1788 yılları arasında önce İstanbul'a elçilik, ardından Haremeyn'e hac için yaptığı seyahatin izlenimlerini *İhrâzü'l-mu'allâ ve'r-raķib fi hacci Beytillâhi'l-harâm ve ziyâreti'l-Kudsî's-şerîf ve'l-Halîl ve't-teberrük bi-kabri'l-Habîb* adlı eserlerinde toplamış-

tır. IV. Mevlây Muhammed'in Napolyon'a elçilik göreviyle yolladığı, İbn İdrîs diye tanınan İdrîs b. Muhammed el-Amrâvî izlenimlerini *Tuĥfetü'l-meliki'l-'azîz bi-memleketi Bâriz*, İngiltere Kraliçesi Victoria'ya gönderdiği heyetin başkanı Abdurrahman el-Fâsî de *er-Rihletü'l-İbrîziyye ile'd-diyâri'l-İncilîziyye* adıyla kaleme almıştır (ayrıca bk. ELÇİ; SEYAHAT-NÂME).

BİBLİYOGRAFYA :

Hafîl b. Ahmed, *Kitabü'l-'Ayn* (nşr. Mehdî el-Mahzûmî – İbrâhîm es-Sâmerrâfî), Beyrut 1408/1988, VII, 247; Clavijo, *Timur Devrinde Kadis'ten Semerkand'a Seyahat* (trc. Ömer Rıza Doğrul), İstanbul 2007, s. 16, 17; İbn Osman el-Miknâsî, *el-İksîr fi fekâki'l-esîr* (nşr. Muhammed el-Fâsî), Rabat 1965, neşreden giriş, s. c-s; Ramazan Şeşen, *İbn Fazlan Seyahatnâmesi*, İstanbul 1975, s. 9-10, 11; Hamîdullah, *İslâm Peygamberi*, I, 343, 375; Zeki Velidi Togan, *Tarihte Usûl*, İstanbul 1981, s. 246, 247, 248, 249, 250, 251 vd.; Ziriklî, *el-A'lam* (Fethullah), I, 198, 260; VIII, 143; Gülçin Çandarlıoğlu, *Orta Asya'da Timurîler, Çin'de Ming Münasebetleri, Ch'en Ch'eng Elçilik Raporu*, İstanbul 1995, s. 12, 13, 25 vd., 47 vd., 75 vd.; Melîke ez-Zâhidî, "er-Rihletü's-Sifâriyye el-Mağribiyye ilâ Evrûbbâ kitâb 'el-Bedrû's-sâfir' nümûzen", *er-Rihle beyne's-şark ve'l-ğarb* (nşr. Muhammed Hamâm), Dârülbeyzâ 2003, s. 159 vd.; Pakalın, III, 138-139; Ahmet Taşağul, "Hitây-nâme", *DİA*, XVII, 404-405; Aliyev Salih Muhammedoğlu, "İbn Fadlân", a.e., XIX, 477-479; İnci Koçak, "Mîs'ar b. Mûhelhil", a.e., XXX, 176-177.

NEBİ BOZKURT

Osmanlılar'da. Osmanlılar'da elçilik heyetlerini belirtmek için kullanılan sefâret tabiri, aynı zamanda bu heyetin başında yer alan elçinin / sefirin faaliyetleriyle ilgili olarak tuttuğu raporları da tanımlayarak sefâretnâme teriminin oluşmasını sağlamıştır. İlk dönemlerden itibaren ve daha yaygın biçimde sefir yerine elçi kelimesi kullanılmakla beraber bunların raporları sefâretnâme diye anılmıştır. Sefâretnâme tanzimi yalnız Osmanlılar'a ait bir husus olmayıp devletlerin başka hükümetler katına kalıcı veya geçici olmak üzere gönderdikleri elçilerin dönüşlerinin ardından birer rapor sunmaları örneklenebilen bir olgudur. Meselâ Emevîler döneminde Bizans'a yollanan elçiler dönüşlerinde halifeyle temasları hakkında sözlü bilgi verirdi. Sefâretle ilgili bilgilendirmeler daha sonra bizzat elçinin kendisi veya bir başkası tarafından yazılı hale getirilirdi (Kaplony, s. 385, 399). Osmanlılar'daki uygulamayı özgün kılan husus, dış ilişkilerde diğer Avrupa devletlerinde olduğu gibi dâimî elçiliklerin çok geç açılması (1792), dolayısıyla olağan üstü durumlar sebebiyle gönderilen elçilerin (merasim elçileri) raporlarının

kendine has bir tür ve kaynak oluşturmalarıdır. Sefâretnâmeler bu anlamda, çeşitli merkezlerde görev yapan Venedik elçilerinin sefâret hizmetleri sonunda senato huzurunda okudukları raporlara benzetilmiştir. Bu kıyaslamaya rağmen Osmanlı sefâretnâmelerinin siyasî içerik yönünden genelde kaynak değerleri düşüktür, dâimî elçilik bulundurulmaması sebebiyle Venedik raporlarına oranla sayıları da pek azdır. Sefâretnâmeler, edebî tür olarak seyahatnâme ve hâtıratla siyasî taktir (rapor) özelliklerini değişkenlik göstererek bünyesinde barındırır. Nitekim Franz Taeschner, Osmanlı edebiyatıyla ilgili değerlendirmesinde bunları siyasî olduğu kadar seyahat literatürü şeklinde de kabul eder (*HOr.*, VI/1 [1963], s. 331). Dolayısıyla İstanbul'dan ayrılan geri dönüşü kadar geçilen yerler, konaklanan menziller, varılan yerleşim birimleri ve buralardaki halkın tanıtılması seyahatnâme, bizzat yaşanmış olma hali ise hâtırat tanımlamasına haklılık verir. Ancak neticede bütün bu notlar, belirli bir resmî görevle gönderilmiş olan bir elçinin dönüşünde hükûmetine sunduğu resmî taktir olma özelliğini ikinci plana atmaz ve sefâretnâmelerin yalnızca bu anlamda tanımlanmasını kaçınılmaz kılar.

Gerçekten sefâretnâmelerin çoğu, gidilen ülkelerdeki devlet adamlarıyla yapılan resmî görüşmeleri aksettirmemiş olmasından ötürü genelde siyasî içerik yönünden doyurucu olmamakla beraber elçilerin gizlilik derecesi bulunan bu gibi hususları ayrı taktirler halinde takdim ettikleri bilinmektedir. Buna rağmen birçoklarında elçilerin herhangi bir siyasî görüşme sürdürdüğüne dair bir işaret ve buna yol açacak bir vesile yer almamaktadır. Yeni padişahın tahta çıkışını bildirme, baş sağlığı ve kutlama vesilesiyle gidip gelmeler bu anlamdadır ve bu nâfile teşrifat önemli ağır-lama masraflarına yol açtığından muhatap devlet tarafından özellikle Osmanlılar'ın itibardan düştüğü dönemlerde gereksiz olarak algılanmıştır. Bu sebeple bazı hükümdarlar sefâret heyeti gönderilmesiyle ilgili başvuruları gönülsüzce kabul etmiş, bazı devletler ise aynı sebepten ötürü bu teklifi açıkça geri çevirmişlerdir. III. Osman'ın tahta çıkmasını bir elçilik heyetiyle İngiliz kralına bildirmek üzere Londra'ya sefâret heyeti göndermek istemesi onay bulmamış, Prusya Kralı Büyük Friedrich, Berlin'e gelen ilk Osmanlı elçisi olduğu halde Ahmed Resmî Efendi'yi (1763) isteye-rek kabul etmemiştir (Beydilli, s. 80 vd.).

Âcil siyasî çözümler için genelde fevkalâde olarak küçük bir maiyetle teşrifatsız

ve hediyeşiz elçilerin gönderilmesi tercih edilmiştir ve yüzyıllar boyu siyasî işler esas itibarıyla bunlar eliyle sürdürülmüştür. Bunlara genelde XVII. yüzyıl öncesi dönemlerde “çavuş” denilmektedir. Çavuşlar da fevkalâde elçi sıfatıyla bu algılamada içinde diplomatik konumları bakımından belirli bir protokola sahiptir. Hammer bunları “internuntius” diye anılan Avusturya elçilerine has sıfatla tanımlar. Venedik’le ilgili belgelerde bu anlamda gönderilen Osmanlı elçileri “orator” (elçilik heyeti sözcüsü, müzakereci murahhas) diye nitelenir (Theunissen, s. 137). Bunların, taşıdıkları hükümdarın mektubunu yerine ulaştırmakla mükellef ulak anlamında “nâme-res” diye anılanları siyasî temaslarda bulunma ve bunları sürdürme yetkisine sahip değildir. Gönderilen ilk Osmanlı elçileri çavuş sıfatını

taşımış ve “dergâh-ı âlî çavuşu” olarak anılmıştır. Koçi Bey risâlesinde bunları “umûrdide ve maslahat-gûzâr mülûk-i etrâfa elçiliğe kâdir kimseler” şeklinde tarif etmektedir. Kelimenin yabancı dillerde “hofmarschall” (Sarây-ı Âmirî mîrâhuru / saray nâzırı) olarak tercüme edilmiş olması konumlarının nasıl algılandığına işaret etmektedir (Karamuk, *Ahmed Azmi Efendis*, s. 113-114). Bunlar da dönüşlerinde genellikle sadece temasları ve sürdürdükleri görüşmeleri aksettiren takrir tanımlamasına uygun raporlar sunmuştur. Ancak bu raporlar ağırlıklı biçimde yalnızca siyasî gelişmeleri aksettirdiğinden bilinen anlamda sefâretnâmelerden büyük ölçüde ayrılır ve tarihçilere devletlerarası konuların irdelenmesi açısından önemli belge vazifesi görür. Bu türün mevcut en eski örneği Hacı Zağanos imzalı, muhtevastan hareketle Nisan 1495 olarak tarihlendirilmiş takrirdir (Karamuk, *TTK Belleten*, LVI/216 [1992] s. 391 vd.). Macar Kralı II. Vladislav nezdine Budin’e gönderilen Hacı Zağanos büyük ihtimalle II. Bayezid’in saray çavuşlarından biriydi. Bilinen diğer en eski tarihli takrirler XVI. yüzyılın ilk yarısına tarihlendirilmektedir. Bunlardan Tâceddin imzalı olanı Uzun Hasan’a yollanmıştır. İki tanesi, asıl adı Erdelli Marcus Scherer olan ve Müslümanlığa geçtiğinde Hidayet adını alan elçinin imzasını taşımaktadır. Burada Portekiz elçisi Odoardo Cataneo’nun adının verilmesi mümkün kılmaaktadır. Odoardo 1544’te İstanbul’a gelmiş ve I. Feridand adına barış görüşmelerinde bulunmuştur (Unat, s. 44; Karamuk, *Ahmed Azmi Efendis*, s. 121-122).

Gönderilenlerin çokluğuna rağmen bilinen takrir ve sefâretnâmelerin sayısal azlığı, bunların zaman içinde kaybolmuş olabileceği ihtimali yanında her zaman yazılı olarak takdim edilmediği ve sözlü açıklamalarla yetinilmiş olması gerektiği var sayımına kuvvet katmaktadır. Nitekim 1384-1762 yılları arasında Venedik’e 178 elçi gönderildiği hesaplanmıştır. Bunların bir kısmının sıfatları belirtilmemiş olmakla beraber aralarından elli beş tanesi çavuş diye gösterilmiş olup içlerinde ulûfecibaşı, kâhya, sipahi oğlanı, kapıcıbaşı, subaşı, sipahi, tercüman, müteferrika, emin, doktor (Sokullu’nun adamı Salomon Eşkanazi), reis, hoca, çaşnigîr, bölükbaşı, silâhdar, haznedar, dizdar, yeniçeri, kapıcı, yasakçı, ulak ve telhisçi gibi unvanlarla anılanlar vardır. Avusturya, Lehistan ve diğer ülkeler için de aynı şekilde göndermeler söz konusu olduğuna ve her birinin raporu olarak el-

de bu kadar belge mevcut bulunmadığına göre çeşitli münasebetlerle yollanan bu tür elçilerin dönüşlerinde hiç olmazsa sözlü bilgi verdiklerini kabul etmek gerekir. Bu hususlar dikkate alındığında sefâretnâmelerin klasik anlamda bilinen örneklerle kısıtlanması uygun olacaktır. Başta barış antlaşmalarının tasdikli metinlerinin mübadelesi sebebiyle olmak üzere meraşim vesileleriyle (doğum, ölüm, cülûs) teâti edilen elçilerin ağır hediye ve masraflara yol açmış olarak dönüşlerinde takdim ettikleri sefâretnâmeler türünün en önemli ve klasikleşmiş standart örneklerini oluşturur. Kendi türüne göre genelde belirli bir tertibe (Allah’a hamd, Hz. Peygamber’e senâ, padişaha dua, kimlik tesbiti, görev tanıtımı, menziller, varış, ağırlanış, ziyaretler, dönüş, hitam duası, tarih) sahip bulunan sefâretnâmeler belirlenmiş bölümleri, standart boyutları ile müstakil bir edebî eser türüne girer.

Klasik anlamdaki sefâretnâmelerin meydana çıkmasına yol açan kalabalık sefâret heyetlerinin hangi sebeplerden ötürü gönderildiği meselesi konuyla ilgili mevcut literatürde oldukça ihmal edilmiş bulunmaktadır. Büyük sefâret heyetlerinin yol alınmasının devletler arası güç veya denge politikasının önemli bir göstergesi sayıldığı, dolayısıyla sefâretnâmelerin ortaya çıkış sebebini oluşturduğu açıktır. Bu anlamda ilk örneklerden biri olmak üzere 1562’de Frankfurt’a gönderilen İbrâhim Bey’in, 1535 ve 1549 yıllarında daha küçük heyetlerle Viyana’ya giden elçilik heyetlerinde olduğu gibi dönüşünde bir sefâretnâme takdim ettiği dair bir kayıt mevcut değildir (Rudolph, s. 295 vd.). Klasik anlamda düzenlenmiş, metni elde bulunan en erken tarihli sefâretnâme 1665’te, bir yıl önce yapılan Vasvár (Eisenburg) Barış Antlaşması (10 Ağustos 1664) münasebetiyle iki devlet arasındaki dostluğun takviyesi ve hediye takdimi amacıyla 300 kişiden oluşan bir heyetle Viyana’ya gönderilen Kara Mehmed Paşa’ya aittir. 1606 Zitvatorok Antlaşması’nın mübadelesi için gelen Avusturya elçisi Adam von Herberstein geri dönmek üzere İstanbul’dan mukabil Türk elçisi Ahmed Kâhya ile beraber yola çıktığından (Kasım 1608) gelişinde mübadele edilmesi söz konusu olmamıştır (Nehring, s. 52). IV. Murad zamanında gelen Avusturya elçisi Hans Ludwig von Kuefstein ile Viyana’ya gönderilen Receb Paşa’nın resmî mübadelenin ilk örneğini gerçekleştirdiklerine (28 Eylül 1628) dair verilen bilgi dahilinde (Teply, XX [1976], s. 19) Mehmed Paşa, ayrıca Avusturya ta-

Hacı Zağanos’un Nisan 1495 tarihli sefâret raporu (TSMA, nr. E 8568)

rafından yollanan Kont Walter von Leslie ile ileride teşrifatı ve törensel standardı daha da kesinlik kazanacak olan mübadele merasimini gerçekleştirmiş olan ikinci elçi niteliği taşır. Bunun yanında İbrâhim Paşa'nın sefâretnâmesi vak'anüvis tarihlerine giren ilk sefâretnâmedir (Silâhdar, I, 403-409; Râşid, I, 120-125) ve daha sonraki Karlofça (1699), Pasarofça (1718), Belgrad (1739) barış antlaşmaları vesileyle gönderilen sefâret heyetleri için tertiplenen teşrifata da örnek teşkil etmiştir (Hammer, III, 580).

Aslında Vasvár Barış Antlaşması'nın tasdikli metni Kapıcıbaşı Yûsuf Ağa tarafından geniş bir maiyet eşliğinde 22 Ekim 1664'te daha önce Viyana'ya götürülmüş bulunuyordu (a.g.e., III, 562). Şimdiye kadar İstanbul'a tek taraflı olarak sefâret heyetleri gönderirken, artık padişah tarafından kendilerine de aynı şekilde itibar edildiğinin ve eşit bir statü içinde karşılık verilmekte olduğunun göstergesi olarak özellikle barış antlaşmaları sebebiyle büyük sefâret heyetleri yollanmasının temini Avusturya için önemli bir başarı sayılmıştır ve bu anlamda etkin bir propaganda vasıtası şeklinde kullanılmıştır. Bu hem kendi halkına hem de Avrupa efkârına karşı artık Türkler'e her yönden denk duruma geldiğinin delili olarak takdim edilmiştir. Avusturya'nın Osmanlı gücüyle her yönden eşit ve denk olduğunu tartışılmaz bir şekilde ortaya koyan Vasvár Barış Antlaşması bu anlamda ayrıca büyük önem taşımaktadır. Antlaşmanın 10. maddesinde, yapılan barışın ve aradaki dostluğun halka teselli ve sevinç kaynağı olmak üzere resmî sefâret heyetleri ve tasdiknâme sûretleri gönderilmesiyle takviye edilmesi ön görülmekteydi (Wagner, s. 441). İmparatorun elçisi 200.000 altın gulden (karakuruş) değerinde hediyeler takdim edecek, Osmanlı tarafından da resmî elçilik heyetiyle bunun kadar bir değerle mukabele edilecektir. Böylece Zitvatorok'un tek taraflı hediye takdimi iki taraflı hale getirilmekte ve iki hükümdar arasında Türklerin bir türlü benimsemek istemedikleri eşitlik iddiası ve çekişmelerine son verilmekteydi. Avusturya, Raab'da Osmanlı ordusu karşısında kazandığı zafer sebebiyle (1 Ağustos 1664) artık kesin biçimde haraçgüzâr olma halinden çıktığını ve kayserin sultanın dengi olduğunu bütün Avrupa'ya göstermekte ve Zitvatorok'tan beri bu konularda süregelen tartışmaları bitirmekteydi. Sadrazam Fâzıl Ahmed Paşa, Avusturya temsilcisi Simon Reniger

ile sürdürdüğü görüşmelerde ortaya koyduğu sert tutumunu bir tarafa bırakmış, Zitvatorok örneğinde olduğu gibi bir defaya mahsusen yapılmasını talep ettiği ödemeden vazgeçmiş, gelecek hediyelere karşılık vermek üzere büyük bir elçilik heyeti gönderilmesini kabul etmiştir (a.g.e., s. 63, 433, 437).

Tarih itibarıyla aslında bu gelişme Vasvár'dan çok daha önce yapılan Zitvatorok Antlaşması ile (11 Kasım 1606) başlamıştır. Zitvatorok yalnızca kayserle padişahı protokolde eşit hale getirmemekte, son defa yapılacak 200.000 guldenlik bir ödemeyle haracı da ortadan kaldırmakta ve ilk defa olmak üzere büyük bir elçilik heyetiyle antlaşma metninin mübadelesini öngörmekteydi. Ayrıca gönderilecek elçinin daha önce olduğu gibi çaşnigir, ulak, çavuş gibi düşük rütbelerdeki saray hizmetkârları değil en aşağı sancak beyi seviyesindeki yüksek rütbelilerden oluşmasını kayıt altına almaktaydı (Bayerle, VI [1980], s. 19, 43). Barış antlaşması, Budin Beylerbeyi Kadızâde Ali Paşa'nın kâhyası Ahmed Kâhya ile ve 150 kişilik bir heyet halinde Prag'da bulunan Kayser II. Rudolf'a gönderilmiştir (1609). Böylece kamuoyunun gözlemine açık olarak klasik anlamda sefâret heyetleri yollanması ve sefâretnâmeler tanzimi dönemi ilk defa resmen başlamıştır. Ahmed Kâhya muhtemelen bir sefâretnâme düzenlenmiş olmakla beraber bu henüz ortaya çıkarılmamıştır. Zitvatorok'un yorumu ve uygulanmasından doğan yoğun problemler (Emecen, sy. 29 [2007], s. 87 vd.) uzun yıllar devam ettiğinden özellikle Avusturya tarafından yapılan itirazlara ve sürüp giden sürtüşmelere son vermiş olan ve büyük bir sefâret heyetiyle ilk defa olmak üzere önce Viyana'ya gelen Ahmed Kâhya emniyet altına alınan güzergâhı takiben şehre alayla girmiş, saraya yönelmek üzere geçtiği yollar halk tarafından doldurulmuştur. Ahmed Kâhya, kardeşini bertaraf ederek iktidarı ele geçirmiş olan Arşidük Matthias tarafından kabul edilmiş ve getirdiği nâme ve hediyeleri takdim etmiştir (26 Eylül 1609). Yalnızca kayser unvanına sahip olarak Prag'a çekilmiş bulunan II. Rudolf tarafından 12 Ekim'de aynı şekilde kabul görmüştür (Nehring, s. 195-196; Koch, II [1917-18], s. 308-311). Böylece Türk sefâret heyeti iki başşehre birden alayla girip hediyeler takdim etmek suretiyle Avusturya için büyük bir propaganda yapmış oluyordu.

Zitvatorok'tan sonra Viyana giderek kalabalıklaşan Osmanlı sefâret heyetlerinin gösteri merkezi haline gelmiştir. Heyetlerin sergilediği ihtişam siyasi önemleriyle örtüşmese de bu, padişahın kendisini takdim edişinin bir göstergesi diye kabul edilmiştir. 1609'da Ahmed Kâhya 150 kişilik bir heyetle gelmişken 1665'te bu sayı 300'e çıkar. 1700'de İbrâhim Paşa heyeti 659 kişiden müteşekkildir. 1739'da Cânibî Ali Paşa 922 kişilik bir heyetle herkesi şaşırtır. 900 at, 170 katır ve 135 deve bu heyeti daha da ihtişamlı hale getirmekteydi. Bu tarihlerde gelen Avusturya ve Lehistan elçilik heyetlerinin de sayı itibarıyla aşağı kalmadığı görülmektedir. Zitvatorok'u mübadele eden Herberstein heyeti 110 kişiydi (Nehring, s. 44). Karlofça Antlaşması'nı mübadele için gelen (Nisan 1700) Leh heyeti 600 kişiden fazlaydı, Avusturya heyeti ise 279 kişiden oluşmaktaydı (Zinkeisen, V, 222, 229).

Osmanlı Devleti için Viyana ile Venedik, uzun yıllar devam edecek olan siyasi ve askerî münasebetlerin muhatabı en önemli iki gücü teşkil etmekle birlikte Avusturya örneklemesine denk gelecek bir şekilde Venedik ile büyük sefâret heyetleri ve merasim sefirleri gönderilmesi ve mübadelesi, dolayısıyla sefâretnâmeler tanzimi söz konusu olmamıştır. Bunun hangi sebeplerden ötürü ihmal edildiği sorusuna belgelere dayanan bir cevap vermek oldukça zor görünmektedir. Gerçekten de en azından ortaya çıkış tarihi esas alınmak kaydıyla klasik anlamda mevcut ve sayıları elliyi aşan sefâretnâmeler arasında bir tek Venedik sefâretnâmesi bulmak mümkün değildir ve bu anlamda bir sefir yollandığına dair bilgi de yoktur. Yirmi yıl süren Girit savaşını sona erdiren barış antlaşması sebebiyle (1669), Karlofça ve Pasarofça gibi doğrudan savaş durumunu barışa çeviren vesilelerle, diğer muhtap devletlere benzer şekilde Venedik ile de sefâret heyetlerinin karşılıklı gidip geldiği konusunda bir işaret bulunmamaktadır. Bunun sebebi, muhtemelen Venedik'te devlet başkanlarının seçimle iş başına gelmesi ve devlet şekli itibarıyla bir cumhur olması, dolayısıyla diğerleri gibi bir hânedana bağlı monarşik bir saltanat şeklinin bulunmamasıdır. Ağustos 1677'de Zinkeisen'e göre (*Geschichte*, V, 81) 700 kişilik bir heyetle gelen Lehistan elçisi Gninski'nin daha önce gelen (1665) Avusturya elçisi Leslie'nin ikametine tahsis edilen binaya yerleşmek istemesine kendisinin kral, diğerinin ise kayserin elçisi olması gerekçesiyle izin verilmemesinden ha-

rekette (Hammer, III, 696) protokol açısından yapılan bu ayırımın, kendisini "serenissima" (yüce devlet) diye adlandırmasına ve uzun zamanlar Devlet-i Aliyye ile baş edebilecek bir güce sahip olarak onunla aynı sıfatı paylaşmasına rağmen Venedik cumhuruna büyük sefâret heyetlerinin gönderilmesini gereksiz kıldığı düşünülebilir.

Venedik elçilerinin raporları, gerçekçi tesbitlerle Türk ilerleyişini durdurmanın ve Venedik'i mevcut konumunda tutmanın çaresini bulmak gibi belirli bir amacı hedefler. Türkler'i yenme fikri daima göz önünde tutulmakla beraber diğer hristiyan hükümdarların yardımlarının temin edilmesindeki güçlüklerin zikri de ihmal edilmez. Bu durumda yapılacak en iyi şey hasmın özelliklerini bilmektir. XVI. yüzyıl içinde münferit sayısız rapor dışında resmî balyos sefâretnâmesi sayısının otuz dokuz olması bu tahkikatın boyutlarını gösterir. Papalık için bu sayı yirmi yedi, Fransa sarayı için yirmi üç, İspanya için on sekizdir (Valensi, s. 30). Avusturya "internuntius"larının aksatmadan gönderdikleri raporlar Venedik balyoslarının meselelerinden hiç de aşağı kalmaz ve bunlar da Türk imparatorluğunun tahlili, üstünlük ve zafiyet noktalarının tesbiti, devleti yöneten kadroların etnik, eğitsel, şahsî mezîyet, çekişme ve zafiyet hususlarındaki tahlilleri açısından dönemi için önemli bir rapor, tarihçiler için de başlıca kaynak olmuştur. XVIII. yüzyıl Osmanlı sefâretnâmelerinin bu anlamdaki bilgilerle dolu olması rastlantı değildir. Vaktiyle hristiyan evlâtlarına karşı müslümanlardan yana olan Tanrı'nın artık bunun tersini uygulamakta olması, hatta müslümanların bunu geçmiş dönem hristiyanları gibi günahlarının sebebi olarak görmeye başlaması (a.g.e., s. 40), devleti yenileme ihtiyacının idrakiyle beraber giderek artan bir içe kapanış ve taassubun da sebebi olmuştur. Açıkça dile getirmemekle birlikte sefâretnâmeler giderek daha fazla dolaylı telkin ve imalarla reform gerekliliğini vurgular ve bunu Avrupa'daki kurumların üstün vasıflarını ve hizmet kalitelerini, düzen ve asayiş mükemmelliğini, âdil yargı sistemini, ulaşım vasıtaları ve belediye hizmetlerinin kusursuzluğunu, sağlık kuruluşlarını, okulları ve ilim merkezlerini, fabrikaları, ticaret serbestisini, askerî düzeni vb. dile getirerek yapar ve böyle okunması halinde birer reform projesi olarak hizmet görürler. Gezilen yerlerin ve görülenlerin anlatımı daha XVIII. yüzyılda, "Dünya kâfirlerin cennetidir" sözüne ge-

çerlilik kazandırırken bütün bunlar, bir sonraki yüzyılın ikinci yarısında "diyar-ı küfrü gezip kâşânelere görenler" in dile getirdiği hayranlığın ve müslüman mülkünün viraneliğini vurgulamanın öncüsü olacaktır.

Sefâret heyetlerini tek taraflı kabul üstünlük göstergesi, karşılıklı olma hali ise güç dengesi göstergesi olarak algılanmaktaydı. Venedik raporlarında, "Bu bir devlet değil bir evren" denilen ve başşehrinin de bu evren içinde başlı başına bir dünya olduğu ileri sürülen (a.g.e., s. 97-98) Osmanlı Devleti'nin hüküm süren üstünlüğü döneminde devletler İstanbul'da temsil edilmeyi kendilerini şerefliendiren bir ayrıcalık diye görürken Osmanlılar dışarıda dâimî elçiler bulundurmamak açısından Çin ile belirli bir benzerlik içindeydi. Kendisini medeniyetin merkezi addeden bu kadim ülke gibi Osmanlılar da ötekilere yukarıdan bakıyor, kendi geleneksel doğrularını değişmemesi gereken değerler olarak algılıyor ve diğerlerini kendi medeniyet sınırı dışında kalmış bir yabancı (barbar) diye görüyordu (Şirin, s. 134). Osmanlı dünyasında buna İslâmiyet'in diğer dinler karşısındaki üstünlük iddiası da eklenebilir. Dâimî elçilikler kurulmasına yönelmemiş olmasını açıklarken din olgusu ve sakıncasına yapılan yüklemeler daha ziyade zafiyet devirlerinin söylemi olarak değerlendirilmelidir.

XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Batı'ya karşı zorunlu biçimde tavır değiştirip daha yumuşak uygulamalarla siyasî davranmaya, böylece "barbarları gemlemeye" çalışan Çin diplomasisine kıyasen bu zaruretle daha erken tarihlerde karşı karşıya gelmekle beraber açıktan açığa bunu itiraf edemeyen, fakat sonunda, "Devir müdârâ devridir" diyen Reisülküttâb Koca Hüseyin Efendi gibi (1613) kefareye güler yüz gösterilmesi gerektiğinin idraki (Köhbach, XXXVII [2002], s. 163-164), Osmanlı diplomatik temsil zihniyetinde Avrupa devletlerini kendi hukuk dünyasından dışlamada, İstanbul'daki temsilcilerine yapılan muamelede, uygulanan aşağılayıcı teşrifatta önemli değişiklikler meydana getirmiştir. Zıttorok ve Vasvár'da Avusturya ile dengelenen Osmanlılar, Karlofça ile nihayet rakip devletleri ve genelde bütün Avrupa güçlerini de kendisiyle eşitler. Ancak bu durum XVIII. yüzyıl sürecinde Avrupa lehine değişmeye ve eşit kabul etmeme, Avrupa hukukundan dışlama hali bu defa karşı taraf için söz konusu olmaya başlar. Bu süreci sefâretnâmelerde takip etmek mümkündür. Padişahın mektubunu, görkemli bir alayla bu-

lunduğu ülkenin hükümdarının sarayına açılan merasim yolu boyunca el üstünde taşıyarak götürme sahnesinin yarattığı etkinin devlete saygınlık kazandırmaya yetmediği kısa zamanda anlaşılır. Osmanlı gücünün zayıflaması karşısında bunu aşırı teşrifatla örtmeye çalışan elçilerin talepleri, eski dönemlerin parlaklığından kalma boş gururlanmaları ve bu doğrultudaki uygulamaları genelde temsil edilen devletin bozulan imajıyla örtüşmediğinden Avrupa'da alay konusu olmaya başlar (Şirin, s. 162). Parlak karşılama törenleri bunun bir göstergesi olur, elçilerin geçtikleri yollar karnaval havasına bürünür, konakladıkları mekânlar panayır kalabalığına dönüşür. Seyyid Ali Efendi'nin Paris'te (1797) müşteri ve seyirci kalabalığı yarattığı için sık sık umumi yerlere ve temsillere davet edilmesi bundandır.

XVII ve XVIII. yüzyıl sefâretnâmeleri artık çavuşların raporları gibi gizli devlet belgeleri değildir. Gizli hususlara ayrıca kaleme alınan takrirlerde yer verildiği, sefâretnâmelerin içinde yapılan atıflardan anlaşılmaktadır. Ahmed Resmî, Prusya Kralı II. Friedrich'in kendisine bir masa üzerine serdiği haritada iki devlet arasında oluşabilecek bir ittifakın sağlayacağı faydaları izah ettiğini (1763), ancak krala ayrıntılarını daha önce Bâbü'lî'ye de yazdığı üzere bağlayıcı olmayan bir cevap verdiğini belirtirken (Vâsıf, I, 255) siyasî görüşmelerin ayrıca kaleme alınan takrirlerle merkeze bildirildiğini açığa vurmaktaydı. Buna rağmen bazı araştırmacılar, basılmaları halinde sefâretnâmelerin içinden gizli kalması gereken kısımların çıkarılmış olduğu, dolayısıyla sonradan sansüre uğradıkları yanlışlığı içine düşmüşlerdir (Müller, s. 27). Osmanlı sefâretnâmeleri genelde sefirler tarafından değil bunların maiyetindeki sır kâtipleri tarafından kaleme alınırdı. Bununla beraber bizzat kâtiplerin yazdığı sefâretnâmeler de mevcuttur. Londra'da ilk Osmanlı dâimî elçisi olan Yûsuf Âgâh Efendi'nin sır kâtibi Mahmud Râif Efendi'nin Fransızca kaleme aldığı, Londra şehri ve İngiltere hakkında bilgiler veren önemli eseri bunlar arasında sayılabilir.

Klasik mânadaki sefâretnâmelerde, içelik ve tesbitler müellifin ihatası ve dikkatine kalmak kaydıyla resmî olmayan daha geniş bir okuyucu kitlesine de hitap etmek üzere yazılmaya başlandığından Şark'ta ve Garp'taki yabancı bir diyarı, özellikle toplumda fevkalâde canlı olan ve içinde yaşadıkları toplumla kıyaslanmak üzere merak uyandıran "Frengistan"la ilgili gözlem-

leri aktarma amacı öne çıkarılır. Kendilerini bu şekilde takdim etmeleri, sefâret-nâmelerin sanki zorunlu olarak hazırlanıp sunulması gibi bir keyfiyetin bulunmadığı, bunun ihtiyarı olduğu izlenimini vermektedir. Bu yaklaşım, sefâretnâmelerin seyahatnâme ve hâtırat şeklinde algılanmakta olduğuna da işaret etmektedir. Bundan dolayı sefâretnâmenin ceride diye nitelenmesinin özel bir anlamı olmalıdır. Her hâlükârda siyasi rapor (takrir) olma özelliği çavuşların sefirlerle dönüşmesiyle birlikte sona ermiş gibidir. Geçilip gidilen yerlere dikkatlice bakarak edindikleri izlenimleri, durumları ve eserleri zaptetmeleri, kendi gözleleriyle gördükleri ve duyduklarını yâdigâr bırakmak gayesiyle kaleme alıp kendinden öncekiler gibi bunları bir cerideye kaydetmek ve o tarafların keyfiyetini açıkça bildirmek, kıssadan hisse çıkarılmasına vesile olmak genellikle bir sefâretnâmenin yazılış sebebi şeklinde gösterilmektedir. Bu husus Berlin'e giden Azmi Efendi'de, Prusya Devleti'nin "tavr u âdet ve nizâm-ı mülkiyelerine dair kesb-i ittilâ' olunan hâlâtta bazı işbu cerideye tezyil kılınması" şeklinde ifade edilmektedir (Cevdet, V, 360; Karamuk, *Ahmed Azmi Efendis*, s. 249).

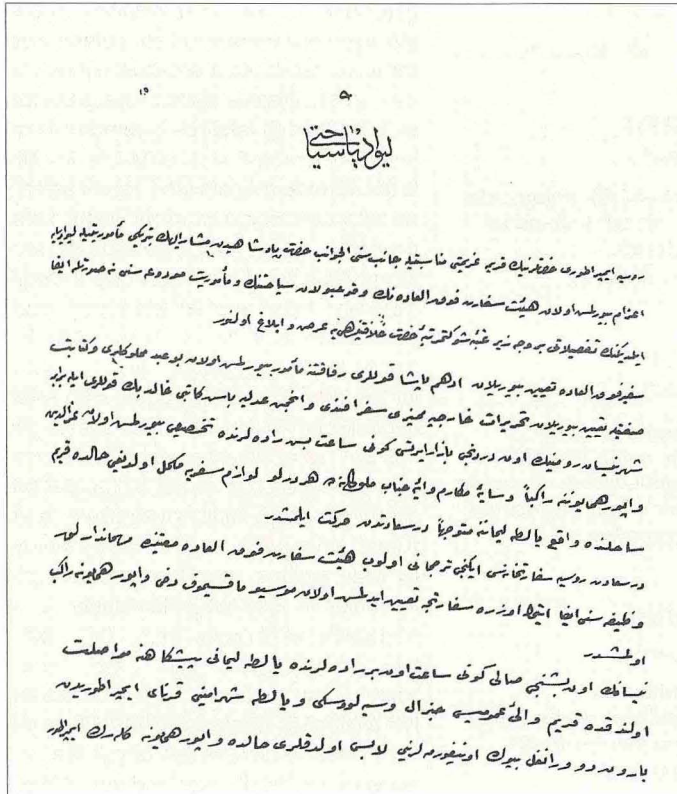
Sefâretnâmeler ayrıca insanların hayat şartları, günlük yaşantıları ve âdetleriyle ilgili verdikleri bilgilerden ötürü önemli bir

kaynak sayılır (Maştakova, s. 214 vd.). Şehir tarihi yönünden etraflı bir gözlemde bulunanlar ayrı bir değer taşır. Ahmed Resmî Viyana'yı (1756), Galib Budapeşte'yi tarif eder, Paris'i anlatır (1802). Mahmud Râif'in (1793) ve Nâmık Paşa'nın (1832) Londra tasviri böyle olduğu gibi Seyyid Ali Efendi'nin (1797) Paris anlatımı, bilhassa şehrin 1789 Fransız İhtilâli sonrası yapılan ilk tasviri olması dolayısıyla ayrı bir değer taşır (Yerasimos, s. 129 vd.). Paris'in yedi sekiz katlı kâğır evleri, kötü kokuları her gün yıkanmak suretiyle giderilmeye çalışılan geniş kaldırım taşları ile döşeli çamursuz ve tozsuz sokakları, evlerin altındaki dükkânları, kurulan çarşı ve sebze-meyve pazarları, çok ekinli tarım sistemi sebebiyle bir karış yeri bile boş bırakılmayan tarlaları, asla kendi haline terkedilmeyen toprakları, serbest piyasa ekonomisi, devletin ticarete karışmaması ve genel askerlik vurgulamaları, o dönem ve daha uzun dönemler Osmanlılar'da ve özellikle İstanbul'da bulunmayan düzenlemeler olarak gerekli mesajı (bizde de böyle olsa) vermektedir. Yenilenme tarihinin önemli kaynaklarından biri olan "Büyük Lâyiha"ıyla beraber Ebûbekir Râtib Efendi'nin *Viyana Sefâretnâmesi* ve Mustafa Râsih Efendi'nin *Rusya Sefâretnâmesi*, gönderildikleri yıl (1792) başlatılan Nizâm-ı Cedîd reformları için bu anlamdaki tesbitle-

ri ve yollamalarıyla Seyyid Ali'nin gözlemleriyle örtüşür. Hulâsa sefâretnâmeler, yapılması gereken reformlarla ilgili dolaylı söylemlerde yapılması gerekenlere gezdiği yerlerdeki mevcut durumun olumlu bir şekilde öne çıkarılması suretiyle önermede bulunur. Bu açıdan bakıldığında klasik anlamdaki sefâretnâmeler Frengistan hakkında ilgi uyandıracak Osmanlı dünyasına yabancı olan yaşam tarzını ve âdetleri gözlemleyip yazıya dökmüş olmalarından ötürü aynı zamanda birer haber kaynağıdır. Bunların içinde *İran Sefâretnâmesi* resimli olarak (1810 Yâsincizâde Abdülvehhâb Efendi sefâretnâmesi) bu anlamdaki değerini artırır, bazıları ise (Sünbülzâde Vehbî'nin *İran Sefâretnâmesi*, 1776; Ziştovili Ali Ağa'nın *Lehistan Sefâretnâmesi*, 1755 gibi) manzumdur.

Londra, Paris, Berlin ve Viyana olmak üzere sadece dört merkezde açılan dâimî elçiliklerin ihdasından sonra ilk elçilerin sefâretnâme yazma alışkanlıkları devam etmiş olmakla beraber bu uzun sürmemiştir. III. Selim devri sonunda elçiliklerin ihmale uğraması ve nihayet II. Mahmud döneminin son on yılı içinde tekrar işlerlik kazandırılması gibi sebeplerle sefâretnâme yazılma âdeti tamamen terkedilmiştir. Öte yandan özellikle 1815 Viyana Kongresi ile belirlenen kurallar işlevinde hayata giren modern diplomasi, genel haberleşme ve iletişim vasıtalarındaki önemli gelişmeler bunu geçersiz kılmıştır. Bununla beraber zaman zaman olağan üstü vesilelerle gönderilen elçiler, dönüşlerinde sefâretnâmeler takdim etmiş olmakla beraber bunların klasik örnekleriyle artık pek alâkaları kalmamış, ayrıca ilgi çekici olma özelliklerini yitirmiştir. 1838'de Paris elçiliğinde kâtip olan Mustafa Sâmî Efendi'nin *Avrupa Risâlesi*, yine aynı tarihte Sâdik Rifat Paşa'nın *İtalya Seyahatnâmesi*, 1845'te yine Paris'te elçilik maslahatgüzârı olan Abdürrezzak Bâhir Efendi'nin kısmen Londra'yı da anlatan *Risâle-i Sagire*'si bunlardandır.

Eski tarz klasik sefâretnâmelerin en geç tarihli örnekleri olarak *Livadya Sefirleri* ve *Sefâretnâmeleri*'nin gösterilmesi konunun ilgili literatüründe tamamen ihmal edilmiş bulunmaktadır. Osmanlı hükümdarları, Rus çarlarının Kırım'daki sayfiye mekânları olan Yalta (Jalta) yakınlarındaki Livadya'ya geldiklerinde kendilerine birer "hoş geldin" heyeti göndermişlerdir. Bu heyetlere riyâset eden sefirler vasıtasıyla iki devlet arasındaki meseleler gözden geçirilir, dostluk mesajları teâti edilir ve pa-dışahın yolladığı hediyeler çara takdim edi-

Fevkalâde
elçi olarak
Livadya'ya (Kırım)
gönderilen
Edhem Paşa'nın
sefâretnâmesinin
ilk sayfası
(Mahir Aydın,
lv. I)

lirdi. Livadya sefâretlerine atıfta bulunanlar çarın selâmlanmasını Kırım'ın daha önce Osmanlı toprağı olması sebebine, dolayısıyla buraların sanki hâlâ Osmanlı toprağı imiş gibi algılandığı fikrine bağlarlar ve bu anlamda "hoş geldin" heyeti yollandığını ciddi olarak ileri sürerler. Sınıra yakın gelen bir hükümdarın selâmlanması devletler arası nezaket kuralları içinde sayıldığından bu karşılamanın bu anlamda yapıldığını Lutfî, tarihinde zikretmektedir. Nitekim Avusturya hükümdarlarının da Osmanlı sınırlarına yakın bir mahalle gelmelerine aynı şekilde bir selâmlama ile mukabele edilirdi. Konuyla ilgili vesikalarda bu davranış "hukûk-i hem-civârî" diye tanımlanır ve bunun Osmanlı sahillerine yakın bir yere gelen komşu bir hükümdara gösterilen nezaket ziyareti olduğu belirtilirdi. Bu sefâretlerin ilkinin 1863'te başladığı ve son heyetin 1914'te gönderildiği bilinmektedir. Livadya'ya değişik yıllarda on bir heyetin gönderildiği kesin olarak bilinmekle beraber elde ancak beş sefâret heyetinin sefâretnâmeleri mevcuttur ve bunlar yayımlanmış bulunmaktadır (Ay-dın, s. 322 vd.).

BİBLİYOGRAFYA :

Silâhdar, *Târih*, I, 403-409; Râşid, *Târih*, I, 120-125; Vâsîf, *Târih*, I, 255; S. Yerasimos, *Deux ottomans à Paris sous le directoire et l'empire: Relations d'ambassade / Morali Seyyid Ali Efendi et Seyyid Abdürrahim Muhibb Efendi*, Paris 1998; Hammer, *GOR*, III, 562, 580, 696; Zinkeisen, *Geschichte*, V, 81, 222, 229; Cevdet, *Târih*, V, 360; O. Müller, *Azmi Efendis Gesandtschaftsreise an den preussischen Hof: Ein Beitrag zur Geschichte der diplomatischen Beziehungen Preussens zur Hohen Pforte unter Friedrich Wilhelm II.*, Berlin 1918, s. 18, 27; Enver Ziya Karal, *Halet Efendi'nin Paris Büyük Elçiliği (1802-1806)*, İstanbul 1940, s. 18, 87; G. Wagner, *Das Türkenjahr 1664: Eine europäische Bewährung*, Eisenstadt 1964, s. 63, 433, 437, 441; Faik Reşit Unat, *Osmanlı Sefirleri ve Sefâretnâmeleri* (nşr. Bekir Sıtkı Baykal), Ankara 1968, tür.yer.; E. İ. Maştakova, "Sefaretname kak žanrovaya forma tureckoj literatury 18 v. (Die Sefaretname als Genre in der türkischen Literatur des 18. Jahrhunderts)", *Turkologičeski Sborni* 1973, Moskav 1975, s. 214-222; Gümeç Karamuk, *Ahmed Azmi Efendis Gesandtschaftsbericht als Zeugnis des osmanischen Machtverfalls und der beginnenden Reformära unter Selim III.*, Frankfurt 1975, tür.yer.; a.m.f., "Hacı Zağanos'un Elçilik Raporu", *TTK Belleten*, LVI/216 (1992), s. 319-403; K. Nehring, *Adam Freiherrn zu Herberstein's Gesandtschaftsreise nach Konstantinopel: Ein Beitrag zum Frieden von Zsitvatorok (1606)*, München 1983; Kemal Beydilli, *Büyük Friedrich ve Osmanlılar. 18. Yüzyılda Osmanlı-Prusya Münasebetleri*, İstanbul 1985, s. 80 vd.; Mahir Aydın, *Livadya Sefâretleri ve Sefâretnâmeleri*, Ankara 1992; L. Valensi, *Venedik ve Bâb-ı Âli: Despot'un Doğuşu* (trc. A. Turgut Arnas), İstanbul 1994, tür.yer.; A. Kaplony, *Konstantinopel und*

Damaskus: Gesandtschaften und Verträge Zwischen Kaisern und Kalifen 639-750. Untersuchungen zum Gewohnheits-Völkerrecht und zur interkulturellen Diplomatie, Berlin 1996, s. 385, 389; Belkis Altunış-Gürsoy, "Sefaretnameler", *Türkler* (nşr. Hasan Celal Güzel v.dğr.), Ankara 2002, XII, 582-591; H. Rudolph, "Türkische Gesandtschaften ins Reich am Beginn der Neuzeit-Herrschaftsinszenierung, Fremdheitserfahrung und Erinnerungskultur. Die Gesandtschaft des Ibrahim Bey von 1562", *Das Osmanische Reich und die Habsburgermonarchie* (ed. M. Kurz), Wien-München 2005, s. 295-314; İbrahim Şirin, *Osmanlı İmgeleminde Avrupa*, Ankara 2006; Hasan Korkut, *Osmanlı Elçileri Gözü ile Avrupa*, İstanbul 2007; A. Koch, "Eine türkische Botschaft in Prag", *NO*, II (1917-18), s. 308-311; Fr. Taeschner, "Die Osmanischen Literatur", *HOr*, V/1 (1963), s. 331, 350-355; K. Teply, "Türkische Gesandtschaften nach Wien (1488-1792)", *Österreich Geschichte und Literatur*, XX, Wien 1976, s. 14-32; G. Bayerle, "The Compromise at Zsitvatorok", *Ar.Ott.*, VI (1980), s. 5-53; M. P. P. Fabris, "Ottoman Diplomats in the Kemal Beydilli's Nin Osmanlılar Tarafından Telakkı Hakkında" (trc. Yusuf A. Aydın), *TD*, XXXVII (2002), s. 159-169; Feridun Emecen, "Çağdaş Osmanlı Kaynaklarında Uzun Savaşlar ve Zitvatorok Antlaşması ile İlgili Algılama ve Yorum Problemleri", *Osm.Ar.*, sy. 29 (2007), s. 87-97.

KEMAL BEYDİLLİ

SEFEH (السفه)

Sözde ve fiilde isabetsizlik anlamında hikmetin karşısı olarak kullanılan bir terim
(bk. ABES; HİKMET).

SEFEH (السفه)

Ergenlik çağına ulaşmış temyiz gücüne sahip kişinin kısıtlı sayılmasını gerektirecek derecede ölçüsüz harcamalar yapması durumu
(bk. HACİR; RÜŞD).

SEFER (سفر)

Osmanlılar'da orduların savaşa gidişini, savaş halini ve savaşı ifade eden bir terim
(bk. SAVAŞ).

SEFER (السفر)

Özel fikhî hükümleri olan yolculuk anlamında bir terim.

Sözlükte "yazmak; yolculuk yapmak, yolculuk" gibi mânalara gelen sefer kelimesi fikhî terimi olarak şer'an aranan şartlar çerçevesinde belirli uzaklıkta bir yere gitmeyi ifade eder. Fıkhta daha çok "bazı hükümlerin değişmesine sebep olan yolculuk" şeklinde tanımlanan seferin mukabilinde ikâmet ve hadar kelimeleri kullanılır. Ahmed el-Feyyûmî, sözlükte "merhale katetme" anlamına gelen sefer kelimesini Araplar'ın "göç etme" veya "sabah erkenden çıkıldığında akşam dönülebilecek mesafeyi (mesâfetü'l-advâ) aşan bir yere gitmek üzere yola çıkma" mânasında kullandıklarını, mesâfetü'l-advâyâ çıkışı ise sefer olarak isimlendirmediklerini söyler (*el-Mişbâhu'l-münir*, s. 329, 472). Belirli bir mesafeye gitmek üzere yola çıkmış kişiye mûsâfir (misafir, yolcu, seferî), bir yerde ikâmet edip yolcu statüsünde olmayan kimseye de mukim denir. Ayrıca Türkçe'de savaş amacıyla yapılan yolculuk için sefer ve savaş hali için seferberlik kelimeleri kullanılır.

Kur'an-ı Kerim'de sefer kelimesi yedi âyette geçer. Bunların ikisinde yolculuk halinde ramazan orucunun ertelenebileceği (el-Bakara 2/184-185), birinde borçla ilgili belge düzenleme imkânı bulunmazsa teminat olarak rehin alınabileceği (el-Bakara 2/283), ikisinde abdest veya gusül için su bulunmadığı takdirde teyemmüm edilebileceği (en-Nisâ 4/43; el-Mâide 5/6) belirtilir. Birinde münafıkların Tebuk Seferi'ne katılmamak için mazeret uydurmalarından (et-Tevebe 9/42), diğerinde Hz. Mûsâ'nın Allah tarafından özel bilgi lutfedilmiş kişiyi (Hızır) aramak için yaptığı uzun yolculuktan (el-Kehf 18/62) söz edilir. Bir âyette ise "konak yerleri" veya "mesafeler" anlamında seferin çoğulu olan esfâr geçer (Sebe' 34/19). Ayrıca bir âyette göç hali için "za'n" ve karşısını belirtmek için ikamet kelimeleri (en-Nahl 16/80), pek çok âyette yolculuğu ifade etmek üzere "darb fi'l-arz" (meselâ bk. en-Nisâ 4/101) tabiriyle "rihle, seyâha, seyr, hıcre, rûkûb" gibi kelimeler ve türevleri kullanılmıştır (M. F. Abdülbâki, *el-Mu'cem*, "cry", "rhl", "rkb", "rky", "sry", "syh", "syr", "arc", "kfa", "mşy", "nfz", "nfr" md.leri). Öte yandan Kur'an'da çoğu zaman uzun yolculuk gerektiren cihad ve hicretle ilgili birçok âyet yer almış (a.g.e., "chd", "hcr" md.leri), Mekke